

SVERKER SÖRLIN

HUR LÄNGE ÄR SAMHÄLLET?

Gammalt och nytt i relationen historia–sociologi¹

Forskarkolleger!

Det är en stor ära för mig att vara inbjuden att föreläsa vid Sociologförbundets årsmöte. Jag sätter alldeles särskilt stort värde på att få göra det under ett tema som detta: »Sociologi i tiden». Det är mångtydigt och löftesrikt. Jag tror det återspeglar något i tiden också. Ett famlande efter mer heltäckande förklaringar, en önskan om erkännande av problemens komplexitet, en komplexitet som de disciplinära gränserna delvis avhållit oss från att befatta oss med.

När jag först tänkte på vad jag skulle säga idag, utgick jag från mina egna intressen i sociologin, och mina försök att inkorporera sociologiska frågor i mitt eget arbete.² Men jag fann, allteftersom

¹ Texten är ursprungligen ett plenarföredrag vid Sociologförbundets årsmöte i Umeå den 31 januari 1996. Vid redigeringen har jag i allt väsentligt försökt bibehålla den muntliga formen. För tydlighetens och sammanhangets skull har jag dock infört några kompletterande uppgifter i form av fotnoter. Däremot har jag avstått från att i detalj hänvisa till källor och litteratur. I stället har jag samlat mina viktigaste referenser och inspirationskällor i en avslutande bibliografisk kommentar.

² Sociologiska frågeställningar har varit en angelägenhet för mig ända sedan jag i slutet av 1970-talet bedrev studier av timmertransporter i de nordsvenska vattendragen. »Från arbetslag till arbetskraft» (1980), hette t.ex. en proseminarieuppsats vid Umeå universitets sociologiska institution där jag dristigt sökte förena en civilisationskritisk läsning av Foucault med studiet av vad jag då brukade kalla »skogsländets historiska antropologi». De arbeten där jag mest konsekvent använt teori och frågeställningar hämtade från sociologin faller

jag arbetade med inlägget, att jag blev mer och mer intresserad av att i stället försöka säga något om förhållandet mellan sociologi och historia som kunskapstraditioner och arbetssätt. Ni förstår att med en sådan uppgift kan det inte bli tal om någon särskilt uttömmande redovisning. Men också fragment ur detta rika ämne kommer att fylla min utmätta timme, vars andra halva blir mer personlig än den första.

*

»Social fysik», Saint-Simons uttryck, byttes av Auguste Comte mot »sociologi» för att beteckna det nya ämne som han ansåg skulle föra studiet av samhället från trons sfär till vetenskapens. Om man läser Comte skall man emellertid finna att han inte bara talar om sociologi. Comte talar också, och ofta, om historia. Han konstaterar att under de tidigare samhällsstadierna, det teologiska och det metafysiska, hade historieskrivningen dominerats av idéer om övernaturliga principer. Från och med den franska revolutionen hade en vetenskaplig anda börjat genomsyra samhället – så även dess syn på historiens utveckling.

Det var därför logiskt att även samhället skulle börja studeras med vetenskapliga och rationella metoder. Därav Comtes vetenskapliga projekt, den positiva filosofin.

Vad Comtes exempel antyder är ett mönster som i viktiga delar varit giltigt under halvtannat århundrade och som i sin enklaste sammanfattning kan sägas gå ut på att sociologin svarat för ett vetenskapliggörande av samhällsstudiet, ett projekt ägnat åt att skapa

emellertid inom vetenskapsstudiernas område. Främst vill jag nämna *Denationalizing Science: The Contexts of International Scientific Practice* (Dordrecht, Boston & London: Kluwer, 1993), som jag redigerade med Elisabeth Crawford vid CNRS i Paris (numera Strasbourg) och Terry Shinn vid Maison des Sciences de l'Homme. Boken utkom som nr 16 i serien *Sociology of the Sciences Yearbook*. Se även redaktörernas artikel, »The Nationalization and Denationalization of the Sciences: An Introductory Essay», och mitt eget bidrag »National and International Aspects of Cross-Boundary Science: Scientific Travel in the 18th Century». Även min bok *De lärdas republik: Om vetenskapens internationella tendenser* (Malmö: Liber Hermods, 1994), som är ett försök att skriva en mer kvantitativ och rumsligt orienterad vetenskapshistoria, innehåller åtskilligt sociologiskt stoff.

hållbara samband, medan historien förblivit en förvetenskaplig atavism, en samling berättelser om det ena och det andra.

Så är det naturligtvis inte. Men jag tillspetsar med en avsikt; ganska mycket av historievetenskapens egen filosofiska självförståelse går ju ut på att betona den enstaka händelsen, »das einmalige». Historia innehåller, hos många historiker, en nästan demonstrativ motvilja mot lagbundenheter och förutsägelser. Hos en del historiker i viss mån även en skepsis mot data.

Mycket av sociologins självförståelse har i stället handlat just om data, tillförlitlighet, metod.

Jämförelsen är som sagt överdriven och fungerar knappast på vår tids relation mellan historia och sociologi. Men jämförelsen har gjorts och har alltså sin egen historia. Jag vill illustrera den med en av sociologins mer marginella, men just därför ganska intressanta figurer, H. G. Wells. Wells var en av de radikala samhällsintresserade författare som vid sekelskiftet 1900 sökte sig till sociologin. Han var med och grundade Sociologiska sällskapet i London 1903 och han trodde på sociologin som ett sätt att förändra samhället.

Men efter bara några år hade han fått nog av sociologi, eller insåg i alla fall dess begränsningar. Han höll ett anförande vid London School of Economics under rubriken »The So-called Science of Sociology». Det var nog i hög grad hans egna frustrationer som låg bakom budskapet, men själv hävdade han att han talade för många forskare och akademiker.

Han sade två saker. Den ena var att sociologin inte var en vetenskap i den mening Comte velat ge den, alltså i nivå med naturvetenskaperna. Den andra var att den inte ens var vetenskaplig i den mening modern historieskrivning var det.

Det stora misstaget, ansåg Wells, var att grunda så mycket av sociologin på vad han kallade »matematik» – att räkna, mäta och klassificera. Allt sant som kunde sägas om samhället fanns ju i de sanningar som kunde sägas om individerna, vilka utgjorde samhället. Och eftersom den vetenskapliga metoden gick ut på att – som han skrev – »strunta i all individualitet», så kunde det bara gå på ett sätt.

Vi kan inte sätta Mänskligheten på museum, eller torka den för att undersöka den. Vårt enda ännu levande exemplar är alltigenom historia, alltigenom antropologi; det är människornas föränderliga värld. Det finns inget tillfredsställande sätt att dela in den på och inget annat ... som vi kan jämföra den med.

Samhället som ett engångsexperiment, således, en uppfattning som historiker ofta har uttryckt.

För Wells borde sociologin i stället göras till en blandning av vetenskap och konst, och den form han förespråkade var den han själv utövade: litteratur. Denna uppträdde i två varianter, enligt Wells. Den ena var historia, och han tänkte då på den berättande historieskrivning som förknippades med Gibbon, Buckle och Carlyle. Den andra varianten var vad han kallade »utopin». Han gick så långt som att säga att all sociologi som hade överlevt var antingen historiska arbeten eller, och alldeles särskilt, utopiska verk. Ingen människa läste Comte som sociolog, men Comte levde ändå, eftersom han var utopist. Och samma sak gällde för Platon, More, Bacon.

Wells' profetia – att det i framtiden inte skulle finnas någon vetenskaplig utan bara en litterär sociologi – blev inte verklighet. Men det kan ändå finnas anledning att ta fasta på Wells och på den debatt som rådde vid seklets början om vad som var sociologins egenart. Wells hade faktiskt flera poänger. En var onekligen att sociologin innehöll åtskilligt av de synsätt och de metoder som skulle leda till det litterära reportaget. I Sverige hette för övrigt en av hans epigoner Ludvig Nordström, och man kan ha många åsikter om honom (vilket jag också har), men ingen kan ta ifrån honom hans ambitioner att förena socialt engagemang med en dokumentär metod.³

Wells' eget öde blev skiftande. Sociologerna, som ju levde vidare vad han än sagt om dem, tyckte att han var en fusksociolog. Bland författare och kritiker var han å andra sidan alltför mycket sociolog. Jorge Luis Borges tyckte att han snarast skulle upphöra med sina »sociologiska observationer» och börja berätta riktiga historier.

³ Se främst min och Otto Fagerstedts bok *Framtidsvittnet: Ludvig Nordström och drömmen om Sverige* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1987), där Nordströms Wells-beroende framgår.

En annan poäng, och den för mig viktigaste här, var att Wells ställde på sin spets det spänningsförhållande som många påpekat mellan sociologin, med sina mer analytiska och scientistiska anspråk, och historieskrivningen, med sina mer narrativa och eklektiska.

*

En liknande kritik framfördes av Nietzsche. Enligt honom var som bekant all vetenskap ett hinder för kulturen. Varje professor, skrev han, var en varelse »vars brist på bildning och usla smak man kan ta för givna tills motsatsen är bevisad». Och sociologin var den värsta av alla vetenskaper.

En annan tysk kritik kom från Heinrich von Treitschke, historikern. År 1859 kom hans bok *Die Gesellschaftswissenschaft*, som visserligen erkände behovet av en vetenskap som kunde beskriva och förstå samhället, men som underkände sociologins anspråk på att utgöra denna vetenskap.

Vad var det som fattades? För det första var sociologin alltför radikal, den påminde om upplysningens falska doktriner och den hade alltför mycket gemensamt med socialismen – var inte Friedrich Engels, som undersökt de arbetande klassernas läge i England, just sociolog?

För det andra var sociologin »otysk» – Treitschke talade om historieskrivningens uppdrag som en »nationernas naturalhistoria», ett fantastiskt uttryck, alldeles särskilt som man betänker att hans bok kom ut samtidigt som Darwins *Om arternas uppkomst*. Nationen Tyskland var alltså en fortgående evolution, en produkt av organisk förändring. Sociologins analys, däremot, utgick enligt Treitschke från att det *borgerliga* Tyskland var det tillstånd som behövde förklaras, medan Treitschke själv och andra samtida kritiker ville förstå samhällsorganismen som något djupare och mer svår-fångat.

De discipliner som kunde handskas med det egentliga Tyskland var därför andra än sociologin. En var kulturhistorien, sådan den grundlagts av Herder, ett slags folklig antropologi, som angav nationernas egenart och vars nyckelord blev *Volk*, snarare än det mer liberalt och godtyckligt klingande »samhälle».

En annan vetenskap var geografin, som talade om naturens och landskapets roll som spegel av nationen. Tyskland fick med tiden många kända och ökända geografer och geopolitiker, men en av de mest tongivande tänkarna på området var Wilhelm Heinrich Riehl, som närmast var historiker och som utgav ett stort arbete i flera volymer, *Naturgeschichte des Volkes*, på 1850-talet. En av volymerna hette *Land und Leute* (1853).

Och slutligen fanns där historieskrivningen, som blev en kraftfull intellektuell strömning i Tyskland under 1800-talets andra hälft med framstående filosofiska advokater som Wilhelm Dilthey och Heinrich Rickert.

Mot denna bakgrund kan det ju förefalla märkligt att sociologin kort senare skulle få ett sådant genombrott i Tyskland. Men vid närmare begrundan var det inte så förvånande. Vad både Treitschke och Nietzsche efterlyste var på sitt sätt en ny kunskap om samhället, en tolkande och tänkande sociologi, skulle man kunna säga, som kunde härbärgera kulturell komplexitet och historisk förändring.

För Nietzsche var »tolkning» ett nyckelord. Det finns, skrev han, ingenting vi kan kalla en händelse »i sig själv». Alla händelser är fenomen som väljs och tolkas av ett tolkande väsen. »Tolkning, *icke* förklaring.», heter det i hans *Nachgelassene Fragmente* från åren 1886–87. »Det finns inget vi kan kalla ett faktum, allt är i rörelse, undflyende, ogripbart; det mest beständiga är våra åsikter.» Vi måste inse, fortsatte han, att vad allt handlar om är mening, att introducera ny mening ovanpå den gamla, som själv förvandlats till ett tecken.

Han skriver så. Detta är ingen kvantitativ sociologi, det är Foucault 75 år före Foucault. Och när sådana idéer började sippra in i sociologin, hade historikerna inte längre samma problem med den. Dilthey, som några år in på det nya seklet förberedde en ny upplaga av sitt storverk *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, upprepade sin gamla kritik av Comte och Spencer och de äldre tyska sociologerna, men var nu också tvungen att erkänna att det fanns en man som hette Simmel.

Man kan säga att det erkännande som historikerna nu började ge hade att göra med en vidgning av sociologins repertoar. I mina

ögon framstår faktiskt historikernas kritik, och till och med Wells' sarkasmer, som ganska rimliga. De hade sett en otillräcklighet hos den tidiga sociologin, och kanske en brist på överensstämmelse mellan program och verklighet.

Det hade funnits något utopiskt och gränssprängande i Comtes förkunnelse. Och detta fanns alldeles avgjort också i Spencers ambitioner att göra sociologin till en allomfattande samhälls- och historievetenskap. Sociologin skulle överskrida historiens dystra kompilat, var tanken, bland annat genom att föra in samhället som ett analytiskt begrepp och placera historieskrivningen inom den nya förståelse som gavs av evolutionsidéerna.

Men detta var programförklaringarna. Avståndet var oftast betydande till de ganska stelbenta tillämpningarna i byråkratier och sociala undersökningskommissioner. Och den historiemetafysiska tankeflykten, som hade glansdagar ända till och med Marx och Spencer, tedde sig efterhand allt mindre intressant.

*

Om man i efterhand försöker förstå hur historiskt orienterade personer bedömde sociologin vid seklets början, så tror jag man kan säga att allt var möjligt. Såg man bakåt, som Wells, kunde man gripas av missmod. Såg man till det nya och spirande, som Dilthey, så kunde man tvärtom vara ganska optimistisk.

Själv har jag, med facit i hand, lättare att leva mig in i Diltheys hoppfullhet. Omkring år 1900 var sociologin ett intellektuellt hav av möjligheter, och under de följande decennierna skulle flera av dem förverkligas. Om jag som historiker tänker på sociologer under 1900-talets första hälft: Durkheim, Simmel, Weber, Merton, Mead, Mills, så uppfattar jag hos var och en av dessa en genuin synpunkt, ett bidrag till samhällsförståelsen som historieskrivningen fått lov att införliva med sin repertoar.

Försöker jag tänka den omvända tanken: vilka är de historiker under 1900-talet som djupt ingripit i sociologin?, är det inte lika lätt. I varje fall, vill jag hävda, är de paradigmatiske historikerna inte alls lika vanliga som de paradigmatiske sociologerna. Men, å andra sidan, många av de sociologer som blivit paradigmatiske har samtidigt skrivit historia.

Simmel är själv ett utmärkt exempel. Simmel är konsthistoriker och kulturforskare, lika mycket som han är sociolog. Han ägnar sig åt estetikens och begärets nyansskiftningar; han är samhällsanalysens *bricoleur*. Och lika ofta som han räknade sig till yrkets trägna arbetare kunde han uttrycka, som i ett brev till Célestin Bouglé i Paris 1899, att »samhällsvetenskaperna» inte var hans område, och att hans egen form av sociologi är »ett alldeles särskilt ämne vars enda utövare i Tyskland är jag själv».

Det gör mig ledsen, fortsatte han, att jag »utomlands endast räknas som sociolog – emedan jag är en filosof ... och utövar sociologi bara som ett sidointresse. Så snart jag gjort min plikt och publicerat en heltäckande sociologi – vilket jag räknar med att göra inom några få år – så skall jag troligen aldrig återvända till ämnet.»

Durkheim skrev om Simmels *Philosophie des Geldes* (1900) att arbetet var en »bastard», som varken erbjöd vetenskapmannens precisa begrepp eller konstnärens sensationer. Ändå är Simmels bidrag till historieskrivningen stort, kanske därför att han förmådde vara just historiker och filosof: tänka originella tankar om samhällets organisation samtidigt som han sökte placera dem i ett empiriskt sammanhang.

*

Störst betydelse av alla – om nu sådant kan mätas – för historieuppfattningen har väl Weber haft. Jag tillhör dem som läst Weber som jag tror många läser Bibeln, lite då och då, bortstött av väldigheten men alltid i visshet om att man förr eller senare måste återvända. Jag tror man skall ta på allvar den grundläggande känsla av ångest och hjälplöshet som Weber upplevde inför historien, och som jag tror varje ung historiker känner igen sig i, innan man lärt sig att med rutinens makt undertrycka den dunkla känsla av charlataneri det innebär att överhuvudtaget försöka påstå något om det förflutnas omätliga mångfald.

Weber såg historien som en stökig, oöverskådlig massa av konfliktfyllda skeenden. Han insåg svårigheten i att bringa reda i detta virrvarr och han föraktade evolutionära modeller och andra förenklingar som de okritiska historiemetafysikerna hade frambringat under 1800-talet. Särskilt i början av sin karriär uppträdde han när-

mast som historicist, och var alltså programmatiskt misstrogen mot allt som hade med mönster och lagbundenhet att göra. Alldeles särskilt svårt hade han för den egendomliga optimism som tycks genomsyra alla historiska scheman – och som brukar åtföljas av den tröttsamma försäkringen att »vi lever på tröskeln till en ny tid». Om vi söker en motpol till Wells och hans tidsmaskiner och världsregeringar, har vi den hos Weber.

Vad skulle då ske med sociologin? Var den alls möjlig? Eller borde dess uppgift reduceras till harmlöst sysslande med en eller annan av historiens tusentals detaljer?

Weber fann ett sätt att handskas med mångfaldens dilemma. Han lät sociologin ta hand om historiens byggstenar, som han kallade idealtyper. Klass, marknad, byråkrati, religion, profession – samhällets *element* uppträder hos Weber i ett slags stiliserad form, ungefär som om han i varje ögonblick tog med läsaren in i ett tankens laboratorium, där han pekade och sade: »Se här, så här kan det vara!» Men så snart hans demonstration var klar, ledde han läsaren ut därifrån, tillbaka till den historiska verkligheten, där allt var på riktigt och därför i djupaste mening ofattbart.

Nackdelen med Webers metod är kanske att samhället för honom framstår som om det bestod av ett slags konstanter eller universella element. Det är kanske mer träffande än vad som var avsett när Randall Collins påpekar att Webers idealtyper fungerar ungefär som grundämnen gör i det periodiska systemet. Det är när det blir så, som man börjar fundera över frågan: »Hur länge *är* samhället?» Klass, auktoritet, karisma – är sådana kategorier eviga, eller är också de historiska?

Ändå tror jag att Webers exempellösa betydelse – inte minst för historiker – består bland annat i att han så att säga tvingade på samhället idealtyperna. Dessa gjorde samhället mera synligt. Om historieskrivningen förut hade varit ett val mellan oöverskådligt virrvarr eller metafysiska berättelser, så hjälpte Weber den moderna historieskrivningen att finna en fungerande mellannivå. Han var själv just den sorts »middle-range theorist» som Robert Merton efterlyste, en samhällsvetenskapens Kepler, som vi behöver på vägen mot vår Newton (som kanske ändå aldrig kommer).

Man kan också säga att Weber med sina idealtyper bekräftade en metod som humanister länge praktiserat, nämligen att generalisera insiktsfullt och utan hjälp av statistiska material. När Weber talade om »protestantismens etik och kapitalismens anda», så var detta en historisk-sociologisk beskrivning, men den byggde inte på en survey-undersökning av 1500- och 1600-talens puritaner. Den byggde på inlevelse och sakkunskap.

Så kan man också tolka många av hans uttalanden om sociologins väsen och uppgift, en uppgift han för övrigt ansåg att den klarade utan egna lärostolar. Sociologi handlade om »självkänedom och avförtrollning» (för att nu översätta Webers omöjliga ord). Det var väsentligt att sociologin värjde sig mot »scientismens» »monstrositeter».

Min tolkning är alltså att de sociologiska klassikerna lärde sig simma i det intellektuella hav av möjligheter som samhällsforskningen erbjöd, och att historiker världen över tog starka intryck av dem och att man än idag hämtar inspiration från dem. Man behöver nog inte stanna vid första hälften av 1900-talet. De senaste decennierna har också sett sociologin andas in sin *pneuma* i historiens arkiv. Habermas, Shils, Giddens, Bourdieu, Latour; jag är för egen del inte lika förtjust i alla, vem kan vara det?, men jag upprepar att min personliga upplevelse är att sociologin tillfört historien massor, kanske mer än tvärtom.

Jag tror också att det finns en förklaring till det som inte är så förfärligt konstigt. Sociologin är så att säga intresserad av samhället i princip. Den söker urskilja de informella krafter som reglerar den sociala verkligheten. Att göra så är nästan alltid att göra våld på verkligheten, men det är ett produktivt våld. Sociologen säger: det här är samhället, i detta finns det rum, och i rum finns alltid en »främre region» och en »bakre region». Och när man första gången tagit del av denna tanke, så gör det ingenting att man förstår att det egentligen inte alls alltid är så entydigt. Den intellektuella upphetsningen vill ändå inte lägga sig; åtminstone var det så för mig när jag första gången läste *Jaget och maskerna* (1959).

En historiker törs sällan skriva som Goffman gör. För historikern finns inte på samma sätt »samhället» som idealtyp. Historikerns hela väsen är inställt på att söka efter den berättelse som kan

beläggas, och med denna inställning vissnar varje spirande uppslag genast inför de motinstanser som historikern alltid kan demonstrera inför vilket generellt påstående som helst. Man kan säga att det är sociologins stora lycka att man inte utsett Popper till sitt skyddshelgon. Falsifierbarhet – ett sådant kriterium skulle ta livet av alla märkvärdiga idéer om samhället.

*

Ett annat mått på sociologins betydelse är den historieskrivning som direkt härstammar från sociologin. Jag tänker på Annales-skolan, som räknar sina rötter från 1920-talet. Fernand Braudel sade långt senare att det var socialhistorien och inte sociologin som var Durkheims sanna arvtagare i Frankrike. Det ligger något i det.

En tankelinje som jag tror mycket på och som jag undersökt en smula i andra sammanhang är den som går ner i den tidiga sociologiska fältundersökningen, sådan den förekom hos Edmond Demolins och Frédéric Le Play.⁴ Le Play utförde redan vid mitten av 1800-talet undersökningar av arbetarförhållandena vid Blaafarveverket i södra Norge, där den blå kobolten till Kongl. Dansk Porcelainsfabrik togs fram (jag nämner just den undersökningen eftersom jag själv besökt platsen och då försökte föreställa mig hur Le Play hade det där). En av Le Plays elever var Demolins, som i sin tur betydde mycket för Patrick Geddes när denne studerade i Paris.

Som vi vet blev sedan Patrick Geddes den holistiska sociologins och den naturliga regionens specielle profet, med eget kollokvium i Outlook Tower i Edinburgh, och i sin tur inspiratör till Lewis Mumford och den radikala amerikanska planeringstraditionen.

Att det blev så är ingalunda överraskande med tanke på att en liknande utveckling ägde rum i Frankrike. Där går linjerna från Le Play direkt till den regionalistiska skolan inom geografin, till namn

⁴ Jag syftar här på mitt intresse för den humanekologiska kunskapstraditionen. Se t.ex. mitt kapitel, »Humanekologi – kunskap för överlevnad», i Kurt Viking Abrahamsson m.fl., *Humanekologi: Naturens resurser och människans försörjning* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1992), och dess hänvisningar till tidig fransk sociologi.

som Jean Brunhes och Paul Vidal de la Blache, och från dem till Annales-skolan, vars första centrala arbete var Lucien Fèbvres *La Terre et L'évolution humaine* (1923). Fèbvres lärare vid École Normale Supérieure åren kring sekelskiftet var just Vidal, men inte bara han utan också Antoine Meillet, Durkheims elev. En annan av hans kontakter var Henri Berr, förvaltare av arvet från Comte och förkunnare av en totalvision om kunskapens sammanhang. Berr lät Fèbvre recensera i sin tidskrift *Revue de Synthèse Historique*.

Något liknande kan sägas om Annales-skolans andra grundare March Bloch. Peter Burke, Cambridgehistorikern, som utrett dessa frågor, framhåller särskilt den betydelse som Durkheim och *Année Sociologique* hade för Bloch, liksom för mängder av andra franska historiker.

Ännu ett namn vill jag nämna i sammanhanget, nämligen sociologen Maurice Halbwachs, vars märkliga studie om det »kollektiva minnet» publicerades 1925. Vid denna tid var såväl Halbwachs som Bloch och Fèbvre verksamma i Strasbourg, där de hade stort utbyte av varandra. Halbwachs har upplevt en renässans under senare år och hans idéer om minnenas sociala konstruktion har blivit en av de viktigaste utgångspunkterna för studiet av nationalismens och de massmedialt strukturerade gemenskapernas framväxt. Men mitt intryck är att det nu är vanligare att historiker än sociologer läser honom, även om det säkert finns undantag, som till exempel Michael Schudson i San Diego, som för några år sedan utgav en briljant bok om *Watergate and American Memory* (1992).

Personligen är jag övertygad om att den produktivitet som den franska sociologin gick in i vid sekelskiftet 1900 hade att göra med denna blandning av perspektiv från kunskapsområden som ännu inte riktigt hade hunnit cementeras i form av discipliner. Vad denna smältdegel av geografi, sociologi och historia ägnade sig åt var, kan man säga, ett försök att förstå samhället i dess totala, eller naturliga, sammanhang. Vidal skrev om Alsace under 2000 år, inte bara om landskapet, utan också om ekonomin, kulturen och till och med om människornas lynne; *mentalité* blev sedan ett av Annales-historikernas nyckelbegrepp. I Sverige blev det väl framför allt geografer, och i någon mån etnologer, som tog sig an denna typ

av helhetsundersökningar (jag har i annat sammanhang pekat på några linjer i denna tradition⁵). Historiker gjorde det sällan.

Jag har ibland tänkt på att den sociologiska ortsstudien, eller vad vi kan kalla traditionen från Middletown, faktiskt innehåller något av detta. Den söker etablera samband mellan olika undersökningsnivåer, i första hand kanske mellan sociala och ekonomiska mönster och mänskligt beteende, men inte sällan också med inslag av mentalitetsstudier eller till och med exkurser in i det omgivande landskapets och naturresursernas betydelse för samhället.

Att etablera samband mellan naturens och kulturens domäner är en samhällsvetenskaplig högriskbransch. Få försöker sig på den; spåren förskräcker, samband mellan Geist, Blut und Boden är ideologiskt komprometterade. Men samtidigt tror jag man måste erkänna att den kritik av sociologin som vi mött, t.ex. hos Treitschke, bland annat bestod i en längtan till en mer sammanhållen, komplex och därmed mer realistisk beskrivning av det sociala skendet.

»Nationernas naturalhistoria», som Treitschke talade om, är naturligtvis en utopisk genre. Men kanske har den ändå alltför få utövare, utöver Annales-historikerna, som dock snarast skrivit »regionernas naturalhistoria», låt vara att regionerna kan vara hela Medelhavsområdet, eller varför inte hela världen, som hos Braudel- eleven Immanuel Wallerstein.

*

Förutom de historiska kopplingarna mellan olika samhällsvetenskaper, vilka på ett ibland alltför lättvindigt sätt fått driva isär, har jag också haft ett annat skäl att tänka på den sociologiska ortsstudien. Skälet är den dagsaktuella debatten om regeringens beslut att avvisa de kurdiska familjerna Sincari i Åsele, ett par timmars resa härifrån. Jag råkade växa upp i Åsele och gick i skola där. Men när en DN-journalist kontaktade mig för att göra en »expedition», som hon uttryckte det, med mig till Åsele för att förklara »Åseleandan»,

⁵ Här om kan man läsa i ett arbete om miljöhistoria som jag skrivit tillsammans med doktorand Anders Öckerman. Boken planeras utkomma på förlaget Natur och Kultur i Stockholm 1998.

så upptäckte jag att jag trots att jag tyckte att jag visste en hel del om förhållandena och mentaliteten där inte hade särskilt mycket att komma med. Jag ställde upp, delvis som ett experiment med mig själv, men också förstås i hopp om att hjälpa själva saken, de kurdiska familjernas återförening.

Det var utomordentligt spännande och faktiskt riktigt roligt att under ett par dagars arbete på plats, plus en rad andra kontakter, försöka komma åt betingelserna för den händelseutveckling som redan blivit en symbol för Sjöbos motsats – ett slags hygglig, vardaglig medmänsklighet, »en solidaritet som går bortom prat», som Karen Söderberg skrev i reportaget.⁶ Jag tyckte jag lärde mig en hel del. Framför allt upptäckte jag att jag började systematisera en massa vardagligt vetande.

Många gånger gick mina tankar till Robert Putnams uppmärksammade studie av Italien, *Making Democracy Work* (1993). Det är ett statsvetenskapligt arbete, men det har mycket att säga sociologer och historiker också. Putnam framhåller de sociala bandens betydelse, levande och starka nätverk, civila strukturer. Och han framhåller vikten av historia; för att förklara skillnaderna mellan Nord- och Syditalien går han tillbaks sex-sju hundra år till renässansen.

Vi gick igenom föreningslivet i Åsele och fann en häpnadsväckande mångfald av starka och levande organisationer, ett ideellt vardagsarbete som jag själv måste ha varit en del av men som jag på den tiden aldrig tänkte på i dessa termer. Vi fann också en nybyggarmentalitet, av individualism, öppenhet och hjälpsamhet.

Samhället hålls ihop av täta nätverk mellan tre stora gravitationscentra: skolan, idrotten och det andliga livet. Samhället är på ett besynnerligt sätt klasslöst. Det har ingen påtaglig överklass, få högutbildade och nästan inga höginkomsttagare, men heller ingen underklass. Alla delar emellertid egenskapen att vara Åselebor, och i detta finns inte så starka skiljande drag, ett mönster som kanske går ända tillbaks till 1674, då den förste nybyggaren kom dit.

⁶ Karen Söderberg, »I Åseles mångfald finns plats för det udda», *Dagens Nyheter* 25/1 1996, A:7. Se även Sverker Sörlin, »Solidaritet i vår tid», men också, för kompletterande synpunkter, Susanne Lindström & Suzanne Mason, »Åseleandans' paradox: Åseleungdomars tankar om invandrare», båda i *Västerbotten* 1996:4.

Det finns därför heller inget »annat», inget socialt utanförskap, dit de privilegierade kunde förskjuta samhällets utländska gäster. Det har kanske inte ens funnits några privilegierade. Det slår mig att det kommunala medborgarskapet, för det är väl ett sådant som Åseleborna vill ge de kurdiska familjerna, i Åsele baseras på en *jus solis*, så som immigrationssamhällen ofta gjort, och inte på en *jus sanguinis*, som betonar blodsband och långvariga relationer till jord och ägande.

Plötsligt fanns ett tolkande raster, låt vara tillfälligt och grovt tillyxat, över det lilla samhället. Och jag kände mig ett litet ögonblick som jag tänker att Robert Lynd kanske gjorde, han kom ju själv från Middletown. Men ännu mer längtade jag efter vår tids sociologer, som skulle kunna göra denna undersökning så oändligt mycket mer subtilt och noggrant än jag kunde göra på min korta tid. Och jag tänkte att här finns en uppgift och ett arv som förenar sociologin och historien, för det går givetvis inte att begripa något av Åsele, eller av någon plats, utan att ta reda på hur det blev så här.

Jag noterar för övrigt i Björn Fryklund och Tomas Petersons studie, »*Vi mot dom*»: *Det dubbla främlingskapet i Sjöbo* (1989), att författarna önskade att man hade haft möjlighet att utföra historiska undersökningar, t.ex. för att följa upp hypotesen att det fanns förbindelser mellan Sjöboandan under 1980-talet och fascistiska och nazistiska sympatier i trakten under 1930-talet. Författarna vacklar i och för sig om det meningsfulla i en sådan undersökning, bland annat därför att det ter sig tveksamt för dem om »sådana traditioner kan ha något förklaringsvärde för en politisk process som ... utspelas 50 år senare». Men till slut kommer de ändå fram till att tankar och åsikter kan ha reproducerats kulturellt och generationsvis. Det är inte svårt att hålla med om den bedömningen.

Hur *länge* samhället varit, även då samhället inte är en filosofisk fråga hos klassikerna, utan människor, livsformer och attityder i Åsele eller Sjöbo, tycks alltid vara en relevant fråga.

*

Jag hade begivit mig till Åsele i ett impressionistiskt journalistiskt företag, och jag slogs alltså av att förklarande kategorier till den »anda» som genomsyrar samhället vintern 1996 troligen finns att

hämta i ett mycket komplicerat samspel av sociala faktorer, historiska omständigheter – och i en yttersta instans kanske av att Åsele ligger där det ligger med sitt klimat och med skogar och myrar och sjöar och älven, Ångermanälven, som löper diagonalt genom socknen och kring vilken arbetets liv vridits med solens och årstidernas gång sedan de första människornas ankomst till sina bo- och fiskeplatser vid älvstränderna. Jordbruksarealen är mycket liten, medan den i Sjöbo är mycket stor. Sjöbo är för övrigt en av de kreaturstätaste kommunerna i landet, det är inte Åsele.

Erfarenheten från Åsele och läsningen av Sjöbo-studien befäster en uppfattning som vuxit fram hos mig under de senaste åren, nämligen att det finns en möjlig samhällsanalys, eller historieskrivning, som tar fasta på det stora samspelet mellan samhället och omgivningens villkor. Några av mina kolleger och vänner runt om i världen svarar för det mest subtila av denna sorts arbete just nu. Man kombinerar postmodern geografi, socialpsykologisk forskning om platsens betydelse, och undersöker rumsliga ekonomiska mönster – allt filtrerat och sorterat genom ett långt tidsperspektiv som kastar ljus över mentaliteter och andra svårfångade fenomen.

Till det i genren jag vill rekommendera hör William Cronons arbete om Chicago – namnet kommer av indianspråkets »Chigagou», den vilda vitlökens plats – *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West* (1992). Den är kanske främst en ekonomisk-historisk studie av kött, säd och timmerprodukter. Men den handlar också om prostitution, spel, underhållning, minoriteter, klasser – om sociologiska företeelser.

Finns det en sociologi som på samma sätt som historieskrivningen i vår tid försöker förstå samhällen som helheter i tid och rum, och som vidgar analysen till att också gälla de naturliga förutsättningarna? Min okunnighet förhindrar mig att ge något svar.

*

Ett annat sätt att uttrycka historieskrivningens skuld till sociologin skulle kunna vara detta: var skulle historien stå om vi tänker bort Weber, Mead, Merton, Bourdieu?

Mycket skulle vara otänkbart, mycket skulle inte finnas eftersom det inte skulle ha varit tänkt.

Jag förmodar att det är strukturellt omöjligt att befinna sig på min plats just nu, efter en timmes tal om sociologi och historia, på en konferens som har detta som huvudtema, utan att dra slutsatsen att historia och sociologi borde samarbeta mera, vara öppnare för varandras perspektiv.

Och nu har jag sagt det. Men jag märker att jag inte förmår formulera särskilt flotta epistemologiska argument. Jag kan bara säga, liksom i förtroende, att jag har haft så många aha-upplevelser som historiker med hjälp av sociologi att jag vet att jag skulle leva i en torftigare värld utan detta utbyte.

Jag hade till exempel inte kunnat skriva min egen rakt igenom vetenskapssociologiskt inspirerade bok *De lärdas republik* (1994) om jag inte umgåtts med samhällsforskare i flera år i ett projekt, och om jag inte råkat hyra Martin Trows hus i Berkeley under nästan ett år, med fri tillgång till hans bibliotek i källaren, och med signerade vänexemplar – Lipset, Coleman, Riesman... – av allt jag kunde begära av amerikansk sociologi efter andra världskriget.

Jag tror på learning by doing. Jag tillhör därför inte heller dem som anser att bra intellektuellt arbete kan kommenderas fram genom befallningar om samverkan. Däremot instämmer jag med Göran Therborns inlägg vid motsvarande årsmöte för några år sedan när han talade om sociologin som en korsväg, en polariserad kultur av vetenskap och humanism, och om behovet att överskrida gränser.

Jag tror att detta gäller både inom disciplinen och utanför den, och det gäller också inom historia. Aha-upplevelser, liksom äkta humor, är inte ett resultat av god planering. De uppstår ur det oväntade. Vi bör därför leva som forskare så att det oväntade kan inträffa.

Bibliografisk kommentar

En viktig utgångspunkt för det som här har sagts, och en direkt källa till några av citaten (Wells, Nietzsche, Treitschke, Simmel) är Wolf Lepenies' utmärkta arbete *Die Drei Kulturen* (1985), som jag använt i dess engelska översättning, *Between Literature and Science: The Rise of Sociology* (Cambridge: Cambridge University Press & Paris: Editions de la Maison des Sciences, 1988). I förekommande fall har jag själv svarat för översättningarna. Andra skrifter av mer allmän betydelse för fram-

ställningen är Peter Burke, *Annales-skolan: En introduktion* (1990), sv. övers. (Göteborg: Daidalos, 1992), Randall Collins, *Three Sociological Traditions* (New York & Oxford: Oxford University Press, 1985), och Raymond Williams, *Problems in Materialism and Culture* (1980), 2 uppl. (London: Verso, 1982).

Maurice Halbwachs klassiska studie om det sociala minnet från 1925 finns i flera utgåvor, bl.a., *On Collective Memory* (1925), ed. Lewis A. Coser (Chicago: The University of Chicago Press, 1992). Den kompletteras lämpligen med Paul Conneron, *How Societies Remember* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), och, för Frankrike, med Maurice Crubellier, *La mémoire des Français: Recherches d'histoire culturelle* (Paris: Henri Veyrier, 1991). Michael Schudsons ypperliga och djupt nedslående bok heter *Watergate in American Memory* (New York: Basic Books, 1992). Björn Fryklund och Tomas Petersons studie av den östskånska främlingsfientligheten bär titeln »Vi mot dom»: *Det dubbla främlingskapet i Sjöbo* (Lund: Arkiv förlag, 1989). Robert D. Putnams berömda studie av Italien, *Making Democracy Work*, utkom på Princeton University Press 1993, en svensk översättning föreligger under titeln *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien* (Stockholm: SNS Förlag, 1996). William Cronons *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West* (New York: Norton, 1991) är ett brett ekonomi- och miljöhistoriskt arbete som öppnar nya vägar för studiet av sambandet mellan stadsutveckling och social och rumslig omvandling i en region.